GESKIEDENIS VAN DIE ONTWIKKELING VAN DIE ONDERWYS VAN BLANKES IN DIE KLERKSDORPSE DISTRIK,

1838 - 1955.

----- ooOoo-----

'n Verhandeling aangebied deur

STEPHANUS SALOMON BARNARD, B.Sc., B.Ed.,

ter verkryging van die graad

MAGISTER EDUCATIONIS

in die

FAKULTEIT VAN OPVOEDKUNDE

aan die

POTCHEFSTROOMSE UNIVERSITEIT

vir

CHRISTELIKE HOËR ONDERWYS.

-----oooOooo-----

PROMOTOR: PROF. DR. J. J. SNYMAN.

-----oooOooo-----

- 1956 -

V O O R W O O R D .

By die aandurf van hierdie ondersoek is daarna gestreef om die ontwikkelingslyn van die onderwysgeskiedenis van die Klerksdorpse distrik, wat betreklik onbekend is, vanaf die beginjare en soos dit gaandeweg ontwikkel het, breedvoerig te skets. Wanneer die historiese gebeurtenisse wat hulle gedurende die wordingsjare in die gebied afgespeel het, as agtergrond geneem word, dui dit op die nouste verband tussen die onderwys en die vertroebelde landsomstandighede. Faktore wat hulle terdeë op die ontwikkeling van die onderwys laat geld het, was die kerkstryd, die onderwyswette van Burgers, Du Toit en Mansvelt en die ontdekking van goud. Nadat vrede gesluit is in 1902, het 'n periode van aanpassing ingetree gedurende die Kroonkoloniale en Selfbestuur. Met die Unifikasie in 1910 was die meeste struikelblokke op onderwysgebied reeds oorbrug en kon daar geleidelik ontwikkelling kom tot die huidige, goedbeplande en rustige administrasie van die onderwys.

Heelwat aandag is in die Staatsargief te Pretoria bestee aan dokumente, verslae, notules en skriftelike getuienisse van kerkmanne, onderwysers, skoolkommissies en die Klerksdorpse Skoolraad. Ter uitbouing van bogenoemde was daar 'n groot aantal sekondêre bronne tot my beskikking asook die notules van die Klerksdorpse Skoolraad, skooljoernale, kwartaalstate en toelatingsregisters van die verskillende skole. Waardevolle foto's, dokumente en gegewens is verkry van mnr. W.J.H. Badenhorst, Hartebeestfontein. By die gebruik van die bronnemateriaal is beoog om slegs die gegewens neer te skryf wat volgens my beskeie oordeel van belang mag wees. Teenoor kerklike en ander geskille wat die onderwysgeskiedenis beïnvloed het, het ek so objektief moontlik probeer staan.

Ek wil dan graag langs hierdie weg my innige dank en waardering betuig teenoor almal wat dit vir my moontlik gemaak het om hierdie studie te kon voltooi. My dank aan

/die ....

die Staatsargivaris en sy personeel; die Bibliotekarisse en personele van die Staatsbiblioteek, die Transvaalse Onderwysdepartement-biblioteek en die Ferdinand Postma-biblioteek; die sekretaris en personeel van die Klerksdorpse skoolraad; die plaaslike munisipale owerhede; die mynkommissaris; hoofde van skole deur my besoek, en alle persone wat informasie aan my verstrek het en foto's, dokumente en boeke aan my geleen het. My opregte dank aan mev. L. de Korte vir die tik van die manuskrip. My hartlike dank ook aan die Nasionale Raad vir Sosiale Navorsing vir 'n ad hoc-toekenning, waaruit 'n groot deel van die noodsaaklikste onkoste wat aangegaan is veral ten opsigte van navorsing in die Staatsargief in Pretoria, besoeke aan die verskillende skole en so meer, gedek kon word.

In besonder wil ek ook my promotor, prof. dr. J.J. Snyman van die P.U. vir C.H.O., bedank vir sy insiggewende leiding, wenke, opbouende kritiek en besieling wat ek van hom ontvang het. Dit was vir my voorwaar 'n voorreg om onder hom te kon studeer en 'n eer om student te wees van die P.U. vir C.H.O.

'n Woordjie van innige dank en waardering teenoor my eggenote vir die morele bystand wat ek van haar geniet het. Innig waardeer ek dit dat sy en my seuntjie bereik was om 'n paar agtereenvolgende vakansies op te offer en om baie eensame ure deur te bring om my in staat te stel om my studie voort te sit.

Aan Hom, die Goeie Gewer van die geestelike, die stoflike en liggaamskragte om die studie te kon voltooi, die hoogste eer.

S. S. BARNARD.

KLERKSDORP.

November 1956.

INHOUDSOPGAWE.

AFDELING A.

HOOFSTUK I.

Bladsy.

KLERKSDORP: 'N HISTORIESE OORSIG.

1.	Voor die koms van die blanke beskawing	1.
	a. Vroegste tekens van menslike bedrywighede	1.
	b. Bloeddorstige en roofsugtige inboorlingstamme	1.
	c. Klerksdorp as 'n jagtersparadys	2.
2.	Die koms van die blankes	3.
3.	Die voorgeskiedenis van die plaas Buysfontein	4.
4.	Die stigtingsdatum van Klerksdorp	5.
5.	Die benaming „Klerksdorp"	7.
6.	Dorpverklaring	7.
7.	Die stigting en benaming van Hartebeestfontein	8.
8.	Die ontdekking van goud	10.
9.	Die Engelse oorlog	12.
10.	Die fenomenale groei en ontwikkeling van Klerksdorp gedurende die afgelope dekade en 'n blik in die toekoms	13.
	a. Die goudindustrie	14.
	b. Die uitbreiding van woongebiede en die ontstaan van nuwe dorpe	15.
	c. Boubedrywighede	15.
	d. Munisipale waardasies	16.
	(1) Klerksdorp	16.
	(2) Orkney	16.
	(3) Stilfontein	16.
	e. Bevolkingsyfers	16.
11.	Distriksverklaring	17.
12.	Kerkgeskiedenis	18.
	a. Die Ned. Herv. of Geref. Kerk	18.
	(1) Hartebeestfontein	18.
	(2) Klerksdorp	20.
	b. Nederduits Hervormde Kerk	21.

/c. ....

Bladsy.

c. Gereformeerde Kerk .... 22.

AFDELING B.

HOOFSTUK II.

ONDERWYSTOESTANDE GEDURENDE DIE BEGINJARE, 1838 - 1881.

1. Onderwys in die omgewing van Klerksdorp voor 1860 .... 24.
2. Onderwystoestande gedurende 1860 - 1881 .... 25.
a. Inleiding .... 25.
b. Die vroegste onderwyspogings en die stigting van die eerste skole .... 26.
(1) Inleiding .... 26.
(2) Hartebeestfontein .... 27.
(3) Klerksdorp .... 29.
(4) Ander skole .... 31.
3. Kritiese beskouing .... 31.

HOOFSTUK III.

ONDERWYS ONDER DU TOIT EN STIEMENS, 1881-1891.

1. Inleiding .... 34.
2. Die invloed van die ontdekking van goud op die onderwys en die bedanking van S.J. du Toit .... 35.
3. Politieke agtergrond .... 36.
4. Plaaslike beheer in die onderwys .... 37.
5. Subsidie .... 38.
6. Leerboeke, leermiddels, lesroosters en onderwysers .... 39.
7. Taalkwessie .... 40.
8. Individuele skole: groei en wisselende bestaan .... 42.
a. Staatsondersteunde skole .... 42.
(1) Oudorp, Klerksdorp .... 42.
(2) „President Publieke School" .... 42.
(3) Hartebeestfontein .... 43.
(4) Buysfontein .... 44.
(5) Rietkuil .... 44.
(6) Mahemsvlei .... 45.
(7) Stilfontein .... 45.
(8) Goedgevonden .... 45.

/b. .....

Bladsy.

b. Privaatskole .... 45.

HOOFSTUK IV.

ONDERWYS IN KLERKSDORP TYDENS DIE SUPERINTENDENTSKAP VAN PROF. N. MANSVELT, 1891 - 1899.

1. Inleiding .... 47.
2. Wet No. 8 van 1892 .... 47.
3. Wet No. 15 van 1896 .... 48.
4. Inspeksie .... 49.
5. Plaaslike beheer in die onderwys .... 49.
   a. Skoolkommissies .... 49.
   b. Die Klerksdorpse Skoolraad .... 52.
6. Staatshulp aan skole .... 55.
   a. Subsidie .... 55.
   b. Geboue en meubels .... 59.
7. Onderwysers .... 62.
   a. Kwalifikasies .... 62.
   b. Nederlander-onderwysers .... 65.
8. Taalkwessie .... 66.
9. Groei en wisselende bestaan van individuele skole .... 72.
   a. Gesubsidieerde skole .... 72.
      (1) Buysfontein .... 72.
      (2) Geduld .... 73.
      (3) Goedgevonden .... 73.
      (4) Hartebeestfontein .... 74.
      (5) Kafferskraal .... 75.
      (6) Opraap .... 76.
      (7) Oudorp, Klerksdorp .... 77.
      (8) Rietfontein .... 78.
      (9) Stilfontein .... 78.
      (10) „President Publieke School" .... 79.
   b. Staatskool, Klerksdorp .... 81.
   c. Privaatskole .... 83.

AFDELING C.

HOOFSTUK V.

Bladsy.

ONDERWYS GEDURENDE DIE OORLOGSJARE, 1899 - 1902.

1. Onderwystoestande aan die einde van 1899 .... 85.

a. Verwarring in Oktober 1899 .... 85.

b. Die heropening en tydelike voortbestaan van enkele skole .... 86.

c. Besoldiging van onderwysers (-esse) .... 86.

2. Die Konsentrasiekamp op Klerksdorp .... 86.

a. Die begin van die smarte .... 86.

b. Strooptogte en die vervoer van vrouens en kinders na die Klerksdorpse Konsentrasiekamp .... 87.

c. Die kamp .... 88.

(1) Stigting en beheer .... 88.

(2) Behuising .... 89.

(3) Voedsel- en watervoorsiening .... 90.

(4) Siektes en sterfgevalle .... 92.

3. Onderwys in die Klerksdorpse Konsentrasiekamp .... 94.

a. Die stigting van 'n privaatskool in die kamp .... 94.

b. Die Klerksdorpse kampskool .... 95.

(1) Stigting .... 95.

(2) Inskrywing .... 98.

(3) Klaslokale .... 98.

(4) Roosters .... 99.

(5) Leergange .... 99.

(6) Onderwysmedium .... 100.

(7) Klasindelings .... 101.

(8) Metodes .... 101.

(9) Vakansies .... 102.

(10) Skoolbesoek .... 102.

(11) Onderwysers (-esse) .... 103.

(12) Die einde van die kampskool .... 106.

(13) Die invloed en waarde van die kampskool .... 106.

Bladsy.

HOOFSTUK VI.

ONDERWYS IN KLERKSDORP GEDURENDE DIE KROONKOLONIALE BESTUUR, 1902-1906, EN SELFBESTUUR, 1907-1910.

A. Onderwys gedurende die Kroonkoloniale bestuur, 1902-1906 .... 108.

1. Onderwys aan Boerekinders in 1902 .... 108.

2. Staatsonderwys onder die Milnerregime, 1903-1905 .... 109.

a. Die Onderwyswet van 1903 .... 109.

b. Regulasies rakende die Onderwyswet van 1903 .... 111.

(1) Skoolkommissies .... 111.

(2) Skoolvakke en tipes skole .... 111.

c. Staatskole in 1903 .... 112.

(1) Organiserende inspekteurs en distrikshoofonderwysers .... 112.

(2) Beleid rakende die aanstelling van onderwysers 112.

(3) Staatskole teen die einde van 1903 .... 113.

(a) Skoolgeldvrye skole .... 113.

(b) Skoolgeldheffende of „secondary school" . 113

d. Inspeksie, 1903 .... 114.

(1) Inspekteur van Onderwys .... 114.

(2) Skoolbesoek .... 114.

(3) Skoolkommissies .... 115.

(4) Skoolgeboue en -terreine .... 115.

(5) Leervakke .... 115.

e. Staatsonderwys in 1904 .... 116.

(1) Algemene onderwystoestande .... 116.

(2) Inspeksieverslag, 1904 .... 117.

(a) Skrif .... 117.

(b) Lees .... 117.

(c) Opstel .... 117.

(d) Rekene .... 118.

(e) Natuurkennis .... 118.

(f) Geskiedenis .... 118.

(g) Aardrykskunde .... 118.

/(h) ....

Bladsy.

(h) Tekene .... 118.

(i) Naaldwerk .... 119.

(j) Sang .... 119.

(k) Liggaamsoefening .... 119.

(l) Handwerk .... 119.

3. Regeringsonderwys onder die Selbornebestuur, 1905-1906 . 119.

a. Die begin van selfbestuur .... 119.

b. Die Selbornememorandum, 1905 .... 120.

c. Die ontwikkeling van onderwys vanaf Januarie 1905 tot Junie 1906 .... 120.

(1) Skole geopen en gesluit vanaf Januarie tot Junie 1905 .... 120.

(2) Statistiek vir die jaar Julie 1905 tot Junie 1906 .... 121.

(3) Inspeksieverslag, 1906 .... 122.

(a) Resitasies .... 122.

(b) Lees .... 122.

(c) Opstel .... 122.

(d) Skrif .... 122.

(e) Bybelse Geskiedenis .... 122.

(f) Aardrykskunde, Geskiedenis en Natuurkennis .... 123.

(g) Tekene .... 123.

(h) Naaldwerk .... 123.

(i) Sang .... 123.

(j) Liggaamsoefening en kadette .... 124.

(k) Duits, Frans en Latyn .... 124.

4. Die C.N.O.-beweging in Klerksdorp, 1903-1906 .... 124.

a. Die ontstaan van die C.N.O.-beweging .... 124.

b. Die stigting van 'n C.N.O.-skool op Klerksdorp .... 125.

B. <u>Onderwys onder Selfbestuur, 1907-1910</u> .... 127.

1. Die Smuts-onderwyswet van 1907 .... 127.

2. Die Klerksdorpse Skoolraad, 1908-1910 .... 129.

a. Die samestelling van die eerste skoolraad volgens die bepalings van die Smutswet .... 129.

b. Sentralisasiebeleid .... 131.

Bladsy.

3. Die praktiese uitwerking van die Smutswet en die oplossing van die C.N.O.-skole in die staatskoolstelsel .... 132.

4. Die uitbreiding van die staatskoolstelsel, 1907-1910 .. 134.

a. Statistiek .... 134.

b. Inspeksies gedurende die tydperk 1907-1910 .... 138.

(1) Onderwyspeil .... 138.

(2) Onderrig in die skoolvakke .... 139.

(a) Rekenkunde .... 139.

(b) Resitasies .... 140.

(c) Lees .... 140.

(d) Opstel .... 140.

(e) Aardrykskunde .... 141.

(f) Geskiedenis .... 141.

(g) Natuurkennis .... 141.

(h) Tekene .... 142.

(i) Sang .... 142.

(j) Liggaamsoefening .... 142.

(k) Houtwerk .... 142.

(3) Geboue en uitrusting .... 142.

(4) Inskrywing en skoolbesoek.................... 144.

(5) Onderwysers(-esse) .... 144.

5. Algemene onderwystoestande gedurende 1910 .... 145.

HOOFSTUK VII.

ONTWIKKELING VAN DIE ONDERWYS NA UNIFIKASIE, 1910-1955.

1. Algemene uitbreiding van die onderwys met spesiale aandag aan primêre onderwys, 1910-1955 .... 146.

a. Fundamentele reëlings in verband met die onderwys.. 146.

(1) Verandering in beheer .... 146.

(2) Die belangrikste veranderinge in die Smutswet en nuwe regulasies .... 147.

b. Die Klerksdorpse Skoolraad, 1910-1955 .... 148.

(1) Samestelling .... 148.

/(2) ....

Bladsy.

(2) Werksaamhede van die Klerksdorpse Skoolraad.. 151.

(a) Losies- en vervoerbeurse .... 151.

(b) Sentralisasie en donkievervoer .... 152.

(c) Sentralisasie en motorvervoer .... 154.

(d) Sentralisasie en treinvervoer .... 162.

(e) Sentralisasie en koshuise .... 162.

(3) Die praktiese toepassing van die sentralisasiebeleid, 1912-1955 .... 166.

(a) Skole geopen, gesluit en gesentraliseer gedurende 1910-1919 .... 167.

(b) Skole geopen en gesluit gedurende 1920 - 1937 .... 169.

(c) Die laaste fase van sentralisasie, 1938-1955 .... 170.

c. Inskrywing en skoolbesoek .... 171.

d. Medium van onderwys .... 173.

e. Toerusting en geboue .... 174.

f. Algemene onderwyspeil .... 176.

g. Handwerk en kookkuns .... 176.

h. Onderwysvoorsiening aan verstandelik-agterlike leerlinge .... 178.

2. Die uitbreiding van middelbare onderwys, 1907 - 1955 .. 179.

a. Middelbare onderwys gedurende die beginjare, 1907-1920 .... 179.

b. Middelbare onderwys na 1920 .... 182.

HOOFSTUK VIII.

'N BEKNOPTE HISTORIESE OORSIG VAN DIE BESTAANDE INDIVIDUELE SKOLE.

1. Primêre skole onder beheer van die Klerksdorpse Skoolraad .... 184.

a. Harrisburg .... 184.

b. Hartebeestfontein .... 186.

c. Kafferskraal .... 189.

d. Klerksdorp English Medium .... 192.

e. Meiringspark .... 193.

f. Orkney .... 194.

Bladsy.

g. President .... 195.

h. Regina .... 199.

i. Rhenosterspruit .... 201.

j. Roodepoort .... 203.

k. Saamtrek .... 205.

l. Schoonspruit .... 205.

m. Sterkstroom-Wes .... 208.

n. Stilfontein .... 210.

o. Unieskool .... 211.

p. Western Reefs English Medium .... 214.

q. Wolverand .... 215.

2. Inrigtings in die Klerksdorpse distrik wat middelbare onderwys verskaf .... 216.

a. Hartebeestfonteinse Intermediêre skool .... 216.

b. Klerksdorpse Hoërskool .... 217.

(1) Stigting en die eerste jare van sy bestaan, 1921-1925 .... 217.

(2) Geboue, terrein en uitrusting, 1926-1955 ..... 218.

(3) Inskrywing, 1926-1955 .... 220.

(4) Sentralisasie van St. 6-leerlinge .... 220.

(5) Koshuisakkommodasie .... 221.

(6) Buitemuurse bedrywighede .... 222.

c. Klerksdorp High School .... 223.

d. Schoonspruit-Hoërskool .... 224.

(1) Stigting .... 224.

(2) Geboue .... 224.

(3) Personeel en inskrywing .... 224.

e. Witwatersrandse Tegniese Kollege, Klerksdorpse Tak .... 225.

HOOFSTUK IX.

KRITIESE SAMEVATTING.

1. Onderwys in Klerksdorp gedurende die jare van die Zuid-Afrikaanse Republiek, 1838 - 1899. .... 227.

a. Inleiding .... 227.

/b. ....

Bladsy.

b. Onderwystoestande voor 1860 .... 228.

c. Onderwys aan blanke kinders gedurende die jare 1860-1881 .... 229.

d. Onderwys onder Du Toit en Stiemens, 1881-1891 ..... 229.

e. Die ontwikkeling van onderwys onder N. Mansvelt, 1891-1899 .... 231.

2. Die ontwikkeling van onderwys vanaf 1900-1955 .... 234.

a. Onderwys onder Britse bestuur, 1900-1906 .... 234.

b. Onderwys onder Selfbestuur, 1907-1910 .... 237.

(1) Die Smuts-onderwyswet van 1907 .... 237.

(2) Die Klerksdorpse Skoolraad en konsentrasie op onderwysgebied, 1908-1910 .... 237.

(3) Algemene onderwystoestande teen 1910 .... 238.

c. Die periode van verdere aanpassing op onderwysgebied, 1910-1955 .... 238.

(1) Sentralisasie .... 238.

(a) Inleiding .... 238.

(b) Donkie- en motorvervoer .... 239.

(c) Skoolkoshuise .... 239.

(2) Inspeksie .... 240.

(3) Mediese dienste .... 240.

(4) Middelbare onderwys .... 240.

(5) Opvoedkundige aktiwiteite en vrywillige onderwysorganisasies .... 241.

(a) Die spaarsaamheidsbeweging .... 241.

(b) Die Voortrekker-, Boy Scout- en Girl Guide-bewegings .... 242.

(c) Kadette .... 242.

(d) Sportaktiwiteite .... 242.

(e) Debatsverenigings .... 242.

(f) Ouer- en onderwysersverenigings .... 242.

(6) Die stand van onderwys in Klerksdorp in 1955 . 243.

BYLAES.

I. Huishoudelijke bepalingen van den Schoolraad te Klerksdorp .... 244.

Bladsy.

II. Brief van die Superintendent van Onderwys, N. Mansvelt, aan C.A. Celliers .... 248.

III. Rapport van vordering en gedrag .... 249.

IV. Standing orders for Klerksdorp School Board .... 251.

Bibliografie .... (i)-(vi)

Kaart .... (vii)